

WPROWADZENIE – UZASADNIENIE TYTUŁU PRACY

Dlaczego „uzasadnienie”? Dlatego, że chodzi w nim o przedstawienie istoty i sedna problemu, którym jest odmienny od istniejących tytuł pracy: ***Psychologia zmian rozwojowych człowieka***. Termin „uzasadnienie” oznacza „zbiór, zestawienie argumentów, motywów, dowodów, pobudek uzasadniających czyjeś działanie, postępowanie; motywacja” (*Słownik języka polskiego*, 1981, tom 3, s. 640).

Istniejące tytuły prac psychologicznych to na przykład następujące:

- *Bieg życia ludzkiego*, Ch. Bühler, 1999.
- *Rozwój człowieka*, J.S. Turner, D.B. Helms, 1999.
- *Psychologia rozwoju człowieka*, H. Bee, 2004.
- *Psychologia rozwoju człowieka*, J. Trempała (red.), 2011.

Istotą treściową pracy z nowym tytułem są „**zmiany**” w rozwoju biologicznym, psychicznym i społecznym – kulturowym człowieka – dzieci, młodzieży, dorosłych.

Są trzy główne przesłanki odmiennego tytułu pracy:

- 1) obiektywnie istniejące **zmiany rozwojowe** organizmów żywych,
- 2) naukowe informacje psychologów polskich i obcych o „zmianach rozwojowych” zamieszczone w ich pracach poświęconych psychologii rozwojowej (rozwoju),
- 3) obiektywne, autobiograficzne **zmiany rozwojowe autora pracy**, zamieszczone w opracowaniu pt. *Opowieść o wędrówce życiowej i naukowej*. Katowice 2004, s. 284.

Pierwszej przesłanki nie trzeba udowadniać, bo stałe zmiany rozwojowe organizmów żywych, będąc rzeczywistością obiektywną, są widoczne gołym okiem.

Trzeciej przesłanki też nie trzeba udowadniać, bo autor pracy opisał swój rozwój w wymienionej autobiografii.

Drugą przesłankę przedstawiam nieco dokładniej w oparciu o wybrane prace psychologiczne (literatura źródłowa), w których ich autorzy i współautorzy przedstawili swoje poglądy dotyczące „zmian rozwojowych” człowieka (dzieci, młodzieży, dorosłych).

Do bliższej analizy problemu „zmian rozwojowych człowieka” wybrałem sześć prac: dwie autorów i współautorów polskich oraz cztery prace autorów i współautorów obcych, przetłumaczonych na język polski. Z wyjątkiem trzech prac pozostałe tytuły są wydane po dwutysięcznym roku.

Syntetycznie ujęte informacje o zmianach rozwojowych człowieka podaję według dat wydania prac, w układzie od „najstarszej” do „najnowszej”.

Treść pracy „najstarszej” nie oznacza, że jest ona fałszywa, błędna, nieprawdziwa. Brakuje w niej tylko najnowszych wyników badań.

Treść pracy „najnowszej” nie oznacza, że wszystkie informacje zawarte w niej są udowodnione.

Problem zmian rozwojowych człowieka nie jest ani nowy, ani odkrywczy, bo już Arystoteles (384–322 p.n.e.), filozof grecki, „w tzw. filozofii praktycznej określa człowieka jako istotę społeczną (...) mogącą urzeczywistniać swe dążenie do szczęścia jedynie w społeczności państwowej”. Uznawał „obiektywność świata, wieczność materii, zmysłowe pochodzenie wiedzy ludzkiej oraz celowościową interpretację rozwoju”. Można twierdzić, że był jednym z pierwszych w starożytności psychologów (*Mała encyklopedia powszechna* PWN, 1959, s. 45).

Zdaniem Elizabeth B. Hurlock (*Rozwój młodzieży*, 1965 s. 32-33) Arystoteles rozróżniał **zmiany rozwojowe** chłopców i dziewcząt: „U większości dziewcząt piersi nabrzmiewają na szerokość dwóch palców, a głos nabiera nieco głębszego tonu, (...) **zmianom fizjologicznym** towarzyszą **zmiany w zachowaniu się**”. Ujawniają się u dziewcząt „skłonności do uniesień, irytacji, uczuć namiętności i gwałtownych wybuchów gniewu”; „u chłopców, którzy mają dwakroć siedem lat, wytwarza się nasienie”. „Wraz z tą zmianą pojawiają się włosy w okolicy łonowej, głos nabiera chropowatego, nierównego, czasami przenikliwego brzmienia”. „Kiedy zmiany dokonują się w szybkim tempie, jednostka nie może odpowiednio przystosować się do nich i w rezultacie staje się niepewna i pełna niepokoju”.

Autorka pracy stwierdziła, że dostrzeżone zmiany w rozwoju człowieka, „zanotowane już w czasach starożytnych zostały potwierdzone w późniejszych badaniach naukowych”.

E.B. Hurlock (*Rozwój dziecka*, 1961, s. 34-37) stwierdziła również, że:

- „rozwój obejmuje serię **progresywnych zmian**, które w sposób uporządkowany i zgodny prowadzą do celu, jakim jest osiągnięcie dojrzałości organizmu”,
- „**zmiany** zachodzą w jednym kierunku”,
- „każda **zmiana** jest zależna od poprzedniej, a następna wywiera wpływ na późniejszą **zmianę**”;

– „rozwój dotyczy **zmian**, ale nie wszystkie **zmiany** są tego samego rodzaju”;

– „**zmiany**, które zachodzą w rozwoju, mogą być z grubsza podzielone na cztery główne grupy:

- **zmiany wielkości** (...) specjalnie we wzroście fizycznym;
- **zmiany proporcji**. Ciało (dziecka – podkreślenie KMC) wykazuje inne proporcje w porównaniu z dorosłym;
- **zanikanie starych właściwości** (...) jak na przykład pełzanie i czołganie,
- **nabywanie nowych właściwości** (...) fizycznych i psychicznych”.

Zdaniem autorki pracy **największe zmiany w rozwoju biologicznym** występują w okresie prenatalnym i niemowlęctwa. Tak np. „Od poczęcia do narodzin waga jednostki wzrasta około 11 000 000 razy, a od urodzenia do dojrzałości waga ciała wzrasta tylko 22 razy”.

Ross Vasta, Marshall M. Haith, Scott A. Miller (*Psychologia dziecka*, 1995, s. 22-24) stwierdzili, że:

– „Psychologia rozwojowa, jedna z najstarszych subdyscyplin psychologii, koncentruje się na **zmianach w zachowaniu i zdolnościach** pojawiających się w miarę rozwoju”.

– „Psychologowie rozwojowi są zainteresowani zarówno tym, **na czym polegają te zmiany**, jak tym, **co je powoduje**”.

– „Drugi główny cel badań polega na **znalezieniu przyczyn i procesów powodujących określone zmiany w zachowaniu**”.

– „Psychologowie rozwojowi **badają zmiany zachowań** w każdym momencie cyklu życiowego; od poczęcia do śmierci”.

– „**Zmiany w zakresie interakcji społecznych**, nabywania i wykorzystywania mowy, pamięci, zdolności rozumowania i wszystkich innych obszarów ludzkiego funkcjonowania **są największe w dzieciństwie**”.

– „Psychologowie rozwojowi wykorzystują **metodę naukową do badania zmian w zachowaniu**”.

Jeffrey S. Turner, Donald B. Helms (1999, s. XIII. *Przedmowa*) stwierdzili, że:

– „Rozwój istoty ludzkiej cechuje **stałe zmienianie** się proporcji, zdolności i okoliczności, w jakich dokonuje się ta ewolucja”.

– „Podczas tych **życiowych przemian** jednostka **rozwija zdolności** do coraz bardziej złożonych form myślenia i uczenia się, nawiązywania znaczących relacji z innymi ludźmi i przystosowania się do wyzwań, przed jakimi stawia ją każde stadium cyklu życia”.

Helen Bee (2004, s. 3-6) wyróżniła trzy **kategorie zmian** w całym biegu życia człowieka:

- **zmiany powszechne**, które są nieuniknione i pojawiają się w odpowiednim czasie; warunkowane biologicznie (jest to tzw. zegar biologiczny) i społecznie (jest to tzw. zegar społeczny);
- **zmiany właściwe** tylko członkom poszczególnych grup kulturowych i pokoleniowych danej kultury;
- **zmiany indywidualne** wynikające z неповtarzalnych przeżyć i doświadczeń osobistych.

„Zegar biologiczny określa **zmiany** rozmiarów i kształtu ciała, **zmiany hormonalne** w okresie pokwitania, **zmiany** mięśni kośćca, a także **zmiany** w układzie krążenia w wieku średnim i podeszłym...”.

„Zegar społeczny określa, co należy robić, jak organizować sobie czas i jakie odgrywać role”.

Od siebie dodaję – proponuję istnienie „zegara psychicznego”, który określa:

- **zmiany intelektualne** (mowa, myślenie, wiedza, twórczość, mądrość);
- **zmiany emocjonalne i uczuciowe** (rodzinne, małżeńskie, patriotyczne);
- **zmiany wolicjonalne** (motywacja, decyzje, działanie).

A.I. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska (*Psychologia rozwoju człowieka* [w:], *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, D. Doliński, 2008, tom 2, rozdział 12, s. 99 i 112-118) stwierdziły, że:

- „Wątek związków **zmian jednostki i zmian jej otoczenia** społeczno-kulturowego, ujęty w perspektywie upływającego czasu, wyznacza podstawowy obszar analiz dokonywanych przez psychologię rozwoju.

- Stwierdzono, że istnieje ściśle powiązanie:

- (1) **zmian zachodzących na różnych poziomach organizacji społecznej...**;
- (2) **zmian wiedzy i stanu świadomości ludzkiej**;
- (3) **zmian stylu życia i sposobów zaspokajania podstawowych potrzeb w środowisku rodzinnym, zawodowym czy sąsiedzkim**”.

„Analiza zachowania ludzi w różnych sytuacjach skłania do stwierdzenia, że pojedyncza **obserwowana zmiana**, to różnica między jednym a drugim zachowaniem w podobnej sytuacji, nie świadczy jeszcze o tym, iż człowiek się rozwinął i dlatego zachowuje się inaczej”. W cytowanym opracowaniu stwierdzono, że **istnieją różnego rodzaju zmiany rozwojowe**: ilościowe, jakościowe, uniwersalne, wspólne, indywidualne, punktualne, niepunktualne.

J. Trempała (2011, rozdział 2, s. 28-49) poświęcił **zmianom rozwojowym** wiele uwagi, stwierdzając m.in.:

– „Problem ten w psychologii zwykle sprowadzamy do dwóch podstawowych kwestii: **jakie są cechy i rodzaje zmian rozwojowych oraz jak zmiany te przebiegają**”.

Analizując dwa znaczenia terminu „**rozwój w psychologii**”, stwierdził, że:

– „W drugim znaczeniu rozwój pojmowany jest jako **zmiana w długotrwałym procesie** ukierunkowanego różnicowania się czynności, funkcji czy procesów psychicznych”.

Autor cytowanego opracowania przedstawił (opisał) następujące problemy dotyczące **zmian rozwojowych**:

– „Rozwój jako **proces zmian** zachodzących w czasie”.

– „**Cechy zmian rozwojowych.**” Ukierunkowanie. Progresywność. Ciągłość. Stadialność. Rodzaje **zmian rozwojowych**. **Zmiany** ontogenetyczne. Czas i zakres występowania zmian. **Zmiany** filogenetyczne. **Zmiany** antropogenetyczne. **Zmiany** uniwersalne. **Zmiany** wspólne. **Zmiany** indywidualne. Mikro- i makroskopowe modele **przebiegu zmian rozwojowych**: modele fazowe, modele sekwencyjne, modele cykliczne, modele liniowe, modele zmian wielokierunkowych. Indywidualny **charakter zmian rozwojowych** – wielowymiarowość i wielokierunkowość **zmian rozwojowych**. **Plastyczność zmian rozwojowych**. **Relacyjność zmian rozwojowych**. **Temporalna względność zmian rozwojowych.**” W podsumowaniu autor obszernego i bardzo pogłębionego opracowania **zmian rozwojowych** stwierdził, że:

– „rozwój struktur psychicznych i zachowania ludzkiego **nie jest monolitycznym procesem zmian wyłącznie progresywnych**”;

– „**zmiany mają różny charakter w różnych wymiarach** i przebiegają w wielu kierunkach równocześnie, niezależnie od zakresu czasowego, w jakim są badane”;

– „wbrew rozpowszechnionym poglądom, **zmiany regresywne zachodzą także w dzieciństwie**”;

– „pojęcie rozwoju we współczesnej psychologii oznacza **proces systematycznych zmian w zachowaniu**, które występują wraz z upływem czasu w ciągu życia człowieka. **Badane są zmiany** (różnice) zarówno wewnątrzsobnicze, jak i międzysobnicze”.

– W cytowanych fragmentach prac źródłowych stwierdziłem powtarzające się trzy pojęcia i ich odmiany:

– **rozwój** (rozwoju, rozwojowe, rozwojową, rozwojowa, rozwojowi, rozwija, rozwinął, rozwojowym, rozwojowych);

- **zmiana** (zmiany, zmian, zmianą, zmianach, zmieniania się, przemian);
- **proces** (procesie, procesów, procesem).

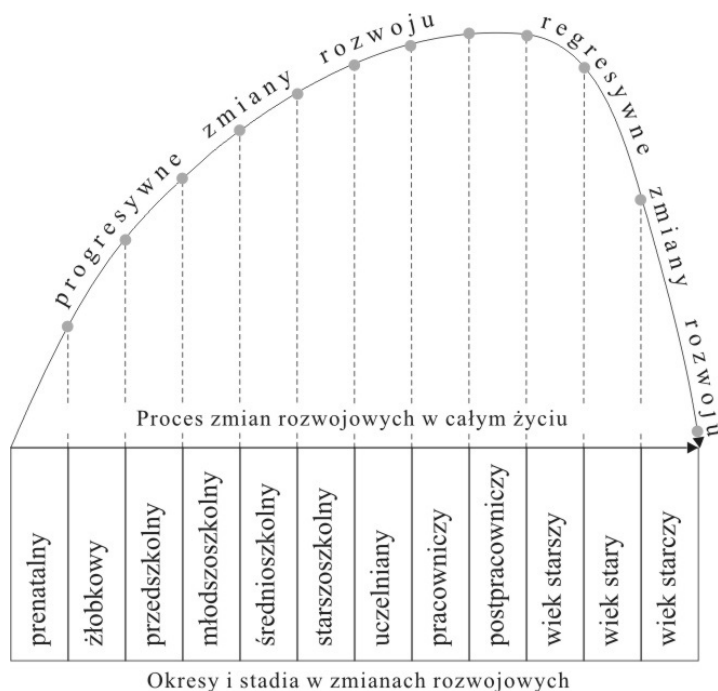
Biorąc pod uwagę cytowane fragmenty prac źródłowych; powtarzające się w nich pojęcia: „**rozwój**”, „**zmiana**”, „**proces**” oraz zdefiniowane w rozdziale pierwszym pojęcia: „zmiany rozwojowe człowieka” (1.8) i „proces zmian rozwojowych” (1.14), przyjmuję (zakładam), że są to podstawowe terminy *Psychologii zmian rozwojowych człowieka*, których głębsza analiza wyznacza istotę rozwoju płodu, dzieci, młodzieży, dorosłych.

„**Proces**” oznacza, że coś się dzieje w organizmie i z organizmem jako całością, zachodzą zmiany ilościowe i jakościowe.

„**Zmiana**” oznacza wynik procesu zmieniania się organów wewnętrznych i czynności zewnętrznych.

„**Rozwój**” oznacza zintegrowany przejaw procesu zmieniania się i wyniku zmian rozwojowych.

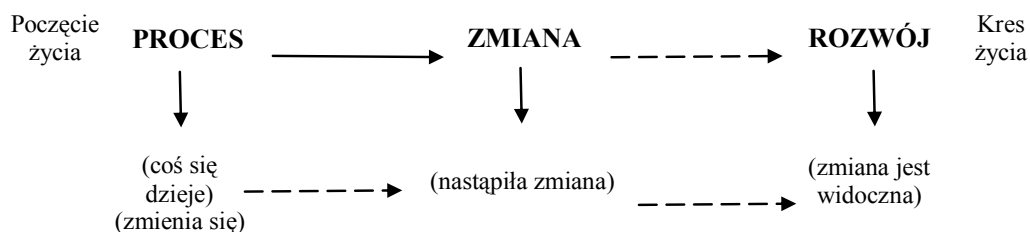
W świetle przedstawionych założeń jawi się hipotetyczny model zmian rozwojowych człowieka w ciągu całego życia (rys. 1).

Rysunek 1. Hipotetyczny model zmian rozwojowych człowieka

Źródło: opracowanie własne. Małe ciemne kropki u góry wykresu oznaczają zmiany rozwojowe.

Teoretycznie rzecz ujmując, hipotetyczny model zmian rozwojowych można przedstawić w uproszczeniu w sposób następujący (rys. 2):

Rysunek 2. Model zmian rozwojowych człowieka

Źródło: opracowanie własne.

Zmiany rozwojowe podzieliłem na cztery główne grupy:

- **zmiany minimalne (ZM)**, oznaczają zakłócenia i zaburzenia w przebiegu zmian rozwojowych, wewnętrznych i zewnętrznych, ale nie patologicznych;
- **zmiany optymalne (ZO)**, oznaczają normalny rozwój organów wewnętrznych i czynności zewnętrznych;
- **zmiany maksymalne (ZM)**, oznaczają wyższy jakościowo i ilościowo rozwój w stosunku do tzw. normy rozwojowej;
- **zmiany patologiczne (ZP)**, oznaczają wyraźne zaburzenia i upośledzenia zmian rozwojowych w stosunku do normy rozwojowej.

Biorąc pod uwagę zdefiniowane „zadania rozwojowe człowieka” (1.9.), można określić zależności „zadań rozwojowych” od „zmian rozwojowych”:

- 1) zmiany minimalne, mniejsze od zadań rozwojowych – $ZM < ZR$, oznaczają rozwój oligopotencjalny – możliwości rozwoju w nielicznych dziedzinach;
- 2) zmiany optymalne, odpowiednie do zadań rozwojowych – $ZO = ZR$, oznaczają rozwój multipotencjalny – możliwość rozwoju w wielu dziedzinach;
- 3) zmiany maksymalne, większe niż zadania rozwojowe – $ZM > ZR$, oznaczają rozwój totipotencjalny – możliwość rozwoju we wszystkich dziedzinach;
- 4) zmiany patologiczne, uniemożliwiające realizację zadań rozwojowych – $ZP \neq ZR$ oznaczają zniekształcenia rozwoju i brak możliwości rozwojowych w każdej dziedzinie – jest to proces zmian patologicznych i patologicznego rozwoju.

W całokształcie zmian rozwojowych dzieci, młodzieży, dorosłych możemy wyróżnić:

- 1) **zmiany biologiczne** (somatyczne, fizjologiczne, motoryczne);
- 2) **zmiany psychiczne** (intelektualne, emocjonalne, wolicjalne);
- 3) **zmiany społeczne** (ku ludziom, z ludźmi, **wśród** ludzi, **przeciw** ludziom).

Tytuł pracy: *Psychologia zmian rozwojowych człowieka* odpowiada na cztery podstawowe pytania:

- 1) jaki przedmiot kształcenia i wiedzy? – psychologia;
- 2) psychologia czego? – zmian w życiu ludzkim;
- 3) jakich zmian? – rozwojowych;
- 4) czyich zmian? – człowieka (płodu, dzieci, młodzieży, dorosłych).

Psychologia zmian rozwojowych człowieka jest – tak sądzę – pierwszym opracowaniem w polskiej literaturze psychologicznej pod zmienionym tytułem.

Jego nowością jest:

- inny, niż istniejące tytuły prac,
- położenie akcentu na głównym problemie rozwoju człowieka – „zmiana rozwojowa”,
- analiza rozwoju człowieka według kategorii rozwojowych,
- odmienny od istniejących w pracach psychologicznych układ treści merytorycznych,
- zachęta studentów do „zapamiętania zawartości treściowej pojęć” oraz „opracowania odpowiedzi na pytania”,
- zamieszczony na końcu pracy **TEST KMC – 2015. Sprawdź swoją wiedzę**.

Praca przeznaczona jest dla studentów kierunków: psychologia, pedagogika, socjologia, jak również dla absolwentów wymienionych kierunków studiów, którzy pracują z dziećmi, młodzieżą, dorosłymi oraz osobami niepełnosprawnymi. Korzystać z niej mogą również rodzice dzieci w wieku przedszkolnym i szkolnym.

Każdy Czytelnik tej pracy winien mieć na uwadze następujące pytania:

- „**co już mam za sobą**” (co wiem, co umiem, co przeżyłem, co zrobiłem, jakim doświadczeniem życiowym i mądrością dysponuję?);
- „**co mam w sobie**” (czym dysponuję **biologicznie** – siła, zdrowie; **psychicznie** – wiedza, mądrość, zdolności pozytywne – negatywne; **społecznie** – kontakty społeczne);

– **„co mam jeszcze przed sobą”** (jakie plany życiowe i zawodowe oraz możliwości dalszego, pomyślnego rozwoju?).

Stałe myślenie o wymienionych pytaniach ułatwia zdecydowanie życie, rozwój i działanie każdemu człowiekowi, zwłaszcza młodzieży i dorosłym.

W tekście całej pracy podane są nazwiska autorów i tytuły cytowanych prac, a to dlatego, by studenci mogli wykorzystać „prawo kojarzenia” treści, łącząc w jedną całość nazwisko autora pracy z jej tytułem oraz cytowaną myślą przewodnią. Są to podstawowe informacje, potrzebne przy zdawaniu egzaminu: licencjackiego, magisterskiego czy doktorskiego.